

چشم‌اندازهای نو در پژوهش‌های علم و دین

علیرضا منجمی*

پژوهش‌های علم و دین، که از دهه شصت میلادی به حوزه‌ای (field) آکادمیک بدل شده است، این بخت‌یاری را داشته است که سرشت چندرشته‌ای-میان‌رشته‌ای خود را حفظ کند و از گزند رشته‌ای (disciplinary) شدن در امان بماند. رشته‌ای شدن «علم و دین»، که عرصه گفت‌وگو و مباحثه میان متفکران حوزه‌های مختلف از جمله دانشمندان، الهی‌دانان، و فیلسوفان، است، زبان آن را چنان تخصصی می‌کند که به‌جز چند متخصص هیچ‌کس آن را نمی‌فهمد. این سرشت چندرشته‌ای-میان‌رشته‌ای را نه‌تنها می‌توان در تنوع موضوعات و رشته‌های درگیر، بلکه در گستره روش‌های پژوهشی در این حوزه، از مطالعات تطبیقی تا تحلیل‌های تاریخی فلسفی، بازشناخت.

از آن‌جاکه بسیاری از موضوعات پژوهش‌های علم و دین در دایره تاریخ علم یا فلسفه علم کلاسیک جای نمی‌گیرند، اهمیت چنین پژوهش‌هایی دوچندان می‌شود. پرسش از ربط و نسبت دین و علم به‌مثابه دو قلمرو کلان معرفتی-فرهنگی، که هم در ذهن فرد فرد انسان‌ها و هم در عرصه‌های اجتماعی-سیاسی با هم مواجهه دارند، پژوهش‌هایی ژرف و پیوسته را می‌طلبند. از آن‌جاکه هم علوم مختلف و هم ادیان متفاوت در چنین پژوهش‌ها به‌میان می‌آیند، با عرصه‌ای متکثر و بسیار پیچیده روبه‌رویم. از این‌رو، نیازمند گشودگی به گفت‌وگو، فهم هم‌دلانه دیگران، و تواضع معرفتی پژوهش‌گران و دانش‌وران هستیم.

چشم‌اندازهای نو در پژوهش‌های علم و دین در تعامل این حوزه پژوهشی با فلسفه علم، فلسفه تکنولوژی، تاریخ علم، اخلاق علم و تکنولوژی، و فلسفه دین رقم خورده است. در

* دانشیار گروه فلسفه علم و فناوری، پژوهشکده تاریخ و فلسفه علم، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، Monajemi@ihcs.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۱۱، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۲/۲۰

مباحث کلاسیک علم و دین کم‌تر به تکنولوژی پرداخته شده است، اما در عصر حاضر نمی‌توان از علم و ربط و نسبت آن با دین سخن گفت، بدون آن‌که به نقش برجسته تکنولوژی در زیست امروز پرداخت. تأملات فلسفه تکنولوژی به‌ویژه در حوزه هوش مصنوعی و فضای مجازی از این منظر بصیرت‌زا هستند. نسبت «علم و ارزش»، که امروزه بیش‌تر در فلسفه علم موردتوجه قرار گرفته است، زمینه‌های مناسبی برای تعامل با حوزه «علم و دین» فراهم می‌کند. اخلاق علم و فناوری، که پیش‌ازاین رویکردی عمل‌گرایانه داشت و بیش‌تر بر تدوین کدهای اخلاقی در حوزه‌های علم و فناوری متمرکز بود، با تغییر رویکرد اقبال بیش‌تری به مباحث بنیادین و نظری نشان داده است که می‌تواند فرصت مغتنمی برای پژوهش‌گران عرصه علم و دین باشد.

باوجود آن‌که در ابتدای شکل‌گیری حوزه «علم و دین» مراد از علم بیش‌تر علوم طبیعی (natural science) بود، در سال‌های اخیر توجه بیش‌تری به پزشکی، علوم انسانی، اجتماعی، و هنر شده است و زمینه‌های الهیاتی برآمدن پزشکی، علوم انسانی و اجتماعی، ربط و نسبت الهیات و هنر مدرن، و مباحثی از این دست در کانون توجه قرار گرفته است. امید که مجله پژوهش‌های علم و دین، که تنها نشریه آکادمیک فارسی در این حوزه است، بتواند تصویرگر چشم‌اندازهای نو در این عرصه باشد.

کتاب‌نامه

- Blair, A. and K. Von Greyerz (2020), *Physico-Theology: Religion and Science in Europe 1650–1750*, United States: Johns Hopkins University Press.
- Clayton, Ph. and Z. Simpson (2006), *The Oxford Handbook of Religion and Science*, Oxford University Press.
- Dixon, T. and A. Shapiro (2008), *Science and Religion: A Very Short Introduction*, Oxford University Press.
- Early Science and Medicine*, A Journal for the Study of Science, Technology and Medicine in the Pre-modern Period.
- Harrison, P. (ed.) (2010), *The Cambridge Companion to Science and Religion*, Cambridge: Cambridge University Press.
- McGrath, A. E. (2011), *Science and Religion: A New Introduction*, Germany: Wiley.
- Smith, T. (2019), *The Methods of Science and Religion: Epistemologies in Conflict*, United States: Lexington Books.